

TOPONÍMIA RIBAGORÇANA A LA NOVEL·LA *EROS CHRIST*

Glòria FRANCINO PINASA

Eros Christ, un nom prou suggerent per a una novel·la publicada l'any 1908 i escrita en català. Malgrat el poc valor literari que li han atorgat alguns crítics i estudiosos de la matèria,¹ per a mí ha estat un descobriment doblement interessant. Per un costat, fins ara si més no, no conec cap altra novel·la que parli com a centre geogràfic i social del meu poble, Sopeira, i per una altra part l'itinerari toponímic que apareix a la mateixa és pràcticament real, excepte algun nom, la finca que ha d'administrar el protagonista de l'obra que considero, fins el present, un nom inventat. Aquests noms de lloc situats a l'entorn del monestir d'Alaó es converteixen en una font que em permet constatar, un cop més, alguns dels que ja es troben enregistrats en l'antic *Cartoral d'Alaó (Sopeira)*, datat el 806-814 fins el segle XIII, document bàsic i estudiat l'any 1993,² per tenir referències toponímiques medievals d'aquesta part de la Ribagorça.

L'autor d'aquesta novel·la, Víctor Oliva, nascut a Vilanova i la Geltrú l'any 1884, coneixia bé la zona on va situar els esdeveniments de la seva obra. Recordem que l'any 1906 va presentar una comunicació sobre el parlar de Sopeira³ al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, i ací sí que hem d'agraïr a aquest in-

---

¹ Alan YATES, *Una generació sense novel·la?: la novel·la catalana entre 1900 i 1925*, Barcelona, Edic. 62, 1981², p. 74, diu: «És una obra "passiva" d'un aficionat, tocat per inquietuds regeneracionistes i superficialment influït per alguns tòpics formals decadentistes». Jordi CASTELLANOS anota al respecte: «És probable que l'autor intentés portar a terme el seguiment del pensament, la voluntat i de les sensacions d'un personatge superior [...] Al capdavant, és una obra irrellevant» («La novel·la modernista», dins Martí DE RIQUER, Antoni COMAS i Joaquim MOLAS, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel, vol. 8, 1986⁴).

² Es tracta del treball d'investigació *Toponímia al Cartoral d'Alaó*, de Glòria Francino, presentat en el curs de Doctorat 1992-1993, a la Universitat de Lleida, i dirigit pel Dr. Xavier Terrado.

³ Víctor OLIVA, «Documents sobre'l català parlat a Sopeira (Aragó)», *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (octubre de 1906)*, Barcelona, 1908 (ed. facs., Barcelona, Vicens Vives, 1985), p. 421-435.

vestigador l'acurada recollida del lèxic de Sopeira, que jo mateixa al 1986⁴ vaig comprovar que en una proporció molt elevada es mantenia vigent en la nostra parla.

Probablement el viatge que l'escriptor va fer en aquells moments al Pirineu i el tipus de vida que duïen la gent de muntanya el motivà per traslladar el protagonista de la seva novel·la, en Pepito Devesa, un jove barceloní, educat a París, pertanyent a una família de classe mitjana en decadència econòmica, a aquest racó de món. El protagonista deixa la ciutat per convertir-se en l'administrador de les terres d'una gran senyora que ni apareix a l'obra. Aquestes terres i les seues gents són l'origen del canvi vital del espectador-protagonista de la novel·la. Apartat de Barcelona, en Devesa es converteix en un observador del món rural, on l'esdevenen algunes aventures amoroses que l'ixen al pas —no és un apassionat que les busca, se les troba—. Sense grans aprofundiments en l'evolució psicològica dels personatges, el més rellevant, al meu entendre, és el realisme que utilitza l'autor en anomenar els personatges, descriure els llocs i els costums de la vida dels sopeirans de començaments de segle; reconèixer noms de personatges, problemes amb el rec, brutícia als carrers i d'altres detalls del *modus vivendi* dels nostres avantpassats, en els que no m'hi estendré perquè l'interès d'aquest article rau en els noms de lloc, que són nombrosos a l'obra.

Així, doncs, em dedicaré a destacar els noms de lloc, que Víctor Oliva demostra haver recollit amb cura, i que es conserven fins hores d'ara. A part d'anomenar Barcelona, París, ciutats vinculades amb el naixement i estudis d'en Devesa, o llocs que serveixen de referència per a les vies de comunicació o per qüestions administratives com són Tàrrrega, Tremp, Viella, Osca, Villabona del Mar (trassumpte de Vilanova i la Geltrú?), la resta de topònims es troben als voltants de Sopeira i, a més a més, són reals i plenament identificables actualment. Només n'hi ha un que no he pogut localitzar: és el nom que reben les finques de la senyora per a la qual treballa el protagonista, les terres d'Aneto Vell o Netu Vell —podem comprovar l'ambigüitat en l'escriptura d'un mateix indret—, que les situa per les valls de Betesa, que com he dit ni informants ni l'estudi de X. Terrado parla d'aquest topònim.⁵

Abans d'endinsar-me en la descripció dels topònims cal dir que de vegades hi ha oscil·lacions ortogràfiques en l'escriptura d'alguns d'aquests noms. Així, trobem exemples com en el cas assenyalat en l'anterior paràgraf, ambigüitats com *les Tossanes* i *les Fossanes*, per referir-se al mateix lloc; *Ribagorsana*, *Ripacossana*, *Ribacos-sa*, per anomenar la mateixa comarca o riu.

Podem establir tres grups de topònims diferents, segons anunciàvem abans:

1. Nuclis vinculats amb la vida del protagonista: Barcelona, París, Vilabona del Mar.

⁴ Glòria FRANCINO, «Variacions lingüístiques: Sopeira», *Segon Congrés de la Llengua Catalana, Àrea 3. Lingüística social*, Palma de Mallorca, Universitat de les Illes Balears, 1992, p. 141-146.

⁵ Xavier TERRADO, *Toponímia de Betesa*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1992.

2. Llocs referents a punts de comunicació o relacions comercials, econòmiques o culturals per al protagonista: Tàrraga, Tremp, Salàs, el bosc de Comiols, La Conca, Talarn, Viella, Pirineus, Sabadell, Terrassa, Montsant, Manresa, Vallfogona, Lleida, Osca, Maestrat, Saragossa, la Seu d'Urgell, França, Rosselló, Périgueux, Crempre, Andalusia, Aragó, Portillón, Madagascar.

3. Poblacions properes al monestir d'Alaó (Sopeira) i topònims menors: Sope-runy, Sopeira, Sant Martí de Sas, Santolària, Betesa, Ardanui de les Cebes, Obís, Freixanet, la Mulla Terrera, el Pont Vell, el pas d'Escales,⁶ port de Bohí, Manyanet, Castanena, Ardanuy, Benifonts, Noals, Bonansa, Calvera, Ferreries, Serraduy, Soler, Gual,⁷ Capella, Graus, Areny, Iscles, Llastarri, Pont de Suert, Montiberri, Vilaller, Montsec.

Donat que es tracta d'una novel·la, no hi ha un ordre predeterminat en la presentació dels topònims; no obstant això, trobem enumeracions de grups propers quan es tracta de toponímia menor: trossos, muntanyes, ponts del nucli que ens interessa. D'aquesta manera queda reflectit l'interès per l'enquesta toponímica per part de l'autor i la cura que va tenir en conservar paraules arrelades en el poble que tractem, Sopeira.

Tot seguit us atensem els noms que estudiem en aquesta ocasió:

Abadia, l'

(p. 77, 120, 203, 236, 251)⁸

Nom que es donava a la part on residien els frares i en aquest segle els rectors de Sopeira. Actualment només en queda una part i restaurada, però es manté el mateix nom. L'Abadia es troba tocant al monestir d'Alaó, davant de la placeta del convent.

Ve del llatí i significa 'convent de frares regit per un abat'; després aquest nom designà el lloc on vivien els rectors o capellans.

Adons, la Bedoga d'

(p. 138)

Nom d'una població pertanyent a Viu de Llevata, que es troba just a l'altre costat de la vall de Llastarri, entre les serres de la Bedoga i Sant Gervàs. El nom del poble i del castell es troba documentat al *Cartoral de Lavaix* l'any 1016, 1035.⁹

⁶ Víctor OLIVA, *Eros Christ*, Barcelona, Biblioteca d'El Poble Català (E. Domenech, impressor), 1908, p. 149. L'autor fa referència a les possessions dels frares del monestir d'Alaó.

⁷ *Ibidem*, p. 151. Alguns topònims tipogràficament estan mal transcrits; així, trobem *Castanera* en lloc de *Castanena*, *Benions* per *Benifons*, *Gual* per *Güel*.

⁸ Entre parèntesi anotem les pàgines de la novel·la *Eros Christ* on apareixen els topònims.

⁹ PUIG I FERRETÉ, I., *El Cartoral de Santa Maria de Lavaix: el monestir durant els segles XI-XII*, La Seu d'Urgell, Societat Cultural Urgel·litana, 1984.

Etimològicament cal situar-la en el basc. X. Terrado proposa una arrel *ATUNTZE 'espai del port'.¹⁰

Alaó, Alaón, d'Alaó, Verge de la O
(p. 93, 204, 122, 123, 235, 245)

Nom del monestir, del qual només hi ha l'església romànica. La datació la trobem ja al *Cartoral d'Alaó*, des de l'any 806-814 fins el segle XIII (COR, doc. 1, 5, 6, 8, 22, 23, 51, 71, 77, 92, 122, 144, 151, 162, 163, 166, 227, 230, 244, 2555, 261, 262, 263, 265, 266, 268, 277, 286, 289, 297, 298, 299, 300, 306, 317, 318, 321, 322, 323, 327),¹¹ per passar després a designar-se *iglesia de Nuestra Señora de la O*. Humilment crec que ací hi ha hagut un canvi de nom degut als canvis de santorals que feia l'església i, que en aquest cas, per fonètica sintàctica, s'ha mantingut un dels noms més semblants a l'antic Alaó —si pensem que aquesta és una zona de parla catalana, és fàcil entendre que no hi ha tanta diferència en pronunciar *d'Alaó* o *de la O* [dalaó, delaò].

Aquest nom ha estat estudiat per X. Terrado,¹² on, entre d'altres possibilitats, dóna una base de l'ibero-basc *alagone, *alabone o *alauone del basc *alago* 'devesa, lloc de pasturatge'.

Anetovell, Netuvell, Tossanes d'
(p. 90, 174, 136, 183, 191, 207, 215, 221, 224, 235, 351)

El nom comú de *tossal* és molt utilitzat a la Ribagorça i, segons el diccionari, es refereix a una 'petita elevació de terreny pendent', sentit que ben bé podem donar-li en aquest cas; únicament caldria destacar el sentit de col·lectivitat o pluralitat de *tossals*; com a terme base Coromines suposa *tossa* 'part més alta del camp' i apunta un origen pre-romà *TAUCIA 'soca de l'arbre'. Notem que dins la novel·la apareixen dues referències toponímiques per al mateix lloc: *Tossanes d'Anetovell* o *Netuvell*, *Fossanes d'Anetovell* (p. 92); en qualsevol cas, considerem que es tracta d'una errada d'impremta. Quant al topònim propi, no localitzat com a real dins l'àrea geogràfica on se situa l'obra, recordem que coincideix amb el nom del poble més al nord de la Ribagorça aragonesa de parla catalana, a mà esquerra direcció val d'Aran, N-230. El substantiu *Aneto* es converteix en un nom compost al que se li afegeix l'adjectiu *vell*.

X. Terrado proposa dos possibles orígens per a aquest topònim: ANETUM 'planta aromàtica' i ASINETUM 'paratge on hi ha molts ases o recria d'aquests ani-

¹⁰ Joan COROMINES, *Onomasticon Cataloniae: els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana* [Onomasticon Cataloniae], Barcelona, Curial, 1984-1997, vol. II, p. 11.

¹¹ Amb aquesta abreviatura em refereixo als documents de l'obra de J. L. CORRAL LAFUENTE, *Cartulario de Alaón* (Huesca), 1984, on s'enregistren alguns dels topònims estudiats.

¹² *Ibidem*, p. 56-58.

mals'.¹³ Tant un origen com l'altre se li escau a aquest poble d'alta muntanya. El sufix *-et*, *-eto* es repeteix en topònims propers, per exemple Senet, Estet.

Ardanui de les Cebes

(p. 149, 151)

Nucli de la vall de Castanesa que pertany al municipi de Montanui i que no cal confondre amb Ardanué, situat a la banda oposada de la vall. Es troba documentat l'any 1088 al *Cartoral d'Alaó* (COR, doc. 311).

L'etimologia ens remet al basc *ardan-oi* 'lloc de cultiu de vinyes'. Gairebé tots els lingüistes coincideixen en aquest origen;¹⁴ només Rohlf s hi buscava un origen indoeuropeu o il·liri i també afegia que en aquesta zona d'alta muntanya no es podien conrear vinyes, però no vol dir que abans no n'hi hagués.

Areny

(p. 69, 100, 133, 158, 237)

Areny és el centre dels pobles de La Terreta. Ja apareix documentat el *castro Arinio* l'any 823 al *Cartoral d'Alaó* (COR, doc. 3, 12, 42, 56, 57, 59, 84, 93, 106, 113, 117, 124, 160, 172, 198, 256, 312).

L'etimologia ve del llatí vulgar *ARENEUM > *areny*, *arenal*.¹⁵ Certament al costat d'Areny podem trobar llocs on actualment hi extrauen arena per utilitzar-la en la construcció.

Aulet

(p. 92, 136)

Aulet és un poble en runes —ja no és pot dir deshabitat, ja només resta una casa dreta—, documentat per primera vegada l'any 851 al *Cartoral d'Alaó* (COR, doc. 29, 34, 43, 52, 103, 110, 111, 116, 127, 128, 141, 179, 243, 257, 290, 310, 324).

És un topònim molt estudiat. Moreu-Rey el considera dins dels substantius col·lectius amb el sufix *-et*.¹⁶ Segons *L'Onomasticon* procedeix de la forma EBULETUM > *Aulet*, amb la dissimilació de la *e-* en *a-* com succeeix en d'altres casos; quant al sig-

¹³ *Ibidem*, p. 42.

¹⁴ *Ibidem*, p. 224.

¹⁵ Joan COROMINES, *Estudis de toponímia catalana [ETC]*, Barcelona, Barcino, 1965-1970, 1980, vol. II, p. 57.

¹⁶ E. MOREU-REY, *Els nostres noms de lloc*, Mallorca, Moll, 1982, p. 63.

nificat és habitual que en aquesta zona trobem alzinars, sauquers, évols, coneguts en aquesta zona amb el nom de *púdols*.¹⁷ Alcover el considera també un fitonímic però amb l'arrel ILICETUM > *alzineda*.¹⁸

Bedoga d'Adons (vg. *Adons*)
(p. 138)

Nom per designar la muntanya d'Adons, molt ombrívola. El mateix autor de la novel·la comenta que aquest és, juntament amb d'altres, un nom de «cadències arcaïques com ibèriques»¹⁹ —la transcripció del nom, a l'obra, és *La Bedula d'Adons*.

El seu nom ve d'una deformació de la paraula *avetosa*, conjunt d'avets, que hauria donat *la vedosa i, amb el temps, la sibilant hauria desaparegut i en el seu lloc apareix la -g- epentètica.²⁰

Benifons
(p. 151)

Nucli pertanyent a l'Alta Ribagorça; forma part del municipi de Montanui, és a dir, que ja queda una mica lluny de l'entorn d'Alaó.

Sembla que fins el segle XIV no hi ha documentació d'aquest topònim, que és estudiat a l'*Onomasticon* i sembla significar 'bones fonts', suposant sempre el canvi de vocal *o-e* > *e-i*. X. Terrado aporta la etimologia llatina (PAGUS) BONI FONTIS per a Benifons.²¹ Recordem com ell també diu que la pronunciació de la *o* actual és oberta en la gent del país.

Betesa
(p. 92, 149, 207)

Nom d'una petita població agregada al municipi d'Areny. Trobem documentat el *chastro Bellasie* l'any 918 al *Cartoral d'Alaó* (COR, doc. 101, 130, 134, 136, 161, 168, 185, 226, 275, 324).

Tant Alcover-Moll com Coromines coincideixen en donar el mateix origen a aquest topònim, el d'un nom de persona, ABELLASIUS; dit d'una altra manera, vindria

¹⁷ *Onomasticon Cataloniae*, vol. II, p. 276.

¹⁸ A. ALCOVER y F. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear [DCVB]*, Palma de Mallorca, Moll, 1969-1977, 1985, vol. 2, p. 148-149.

¹⁹ V. OLIVA, *Eros Christ*, p. 138.

²⁰ *Onomasticon Cataloniae*, vol. II, p. 388.

²¹ *Ibidem*, p. 448.

de VILLA ABELLASIA. X. Terrado, que ha estudiat molt bé els topònims pertanyents a aquesta població, opina que el canvi fonètic *-ll-* > *-t-* és conegut a la Ribagorça²² i, per tant, acceptable en aquesta evolució lingüística.

Bonansa
(p. 151)

Municipi de l'Alta Ribagorça que comunica amb la vall de l'Isàvena. Creiem que apareix com a cognom d'un personatge, Asnero de Bonanra, al *Cartoral d'Alaó*, datat entre l'any 1024 i el 1030 (COR, doc. 244).

Coromines dona una etimologia partint del nom comú *ansa*, que en toponímia ha tingut el significat de 'collada, pas de muntanyes', i aporta d'altres noms similars.²³ Terrado corrobora aquesta opinió considerant també el nom d'aquest poble com 'bona collada'.²⁴

Calbera
(p. 151)

Municipi de la vall de l'Isàvena. Serrano i Sanz ja el troba documentat al segle IX, enregistrat a finals del segle XI i principis del XII al *Cartoral d'Alaó*: «Petrus Bre-mundus de Calvera» (COR, doc. 296). És un topònim menor molt estès per tota la comarca.

Segurament del llatí CALVARIUM 'muntanya pelada', encara que segons Coromines podria venir del pallarès *cauba* 'cau, balma'²⁵ (sembla més convincent la primera proposta).

Cap del Camp
(p. 154)

El *Camp* és un topònim actual per referir-se a uns trossos de regadiu que hi ha just al costat del monestir d'Alaó i que pertanyen a diversos propietaris del poble.

Evidentment el significat té a veure amb el nom comú del llatí CAPUT CAMPUS 'cap de la plana'.

²² *Ibidem*, p. 495.

²³ *ETC*, vol. II, p. 66-69.

²⁴ *Onomasticon Cataloniae*, vol. III, p. 68.

²⁵ *ETC*, vol. II, p. 70-71.

Capella
(p. 151)

Poble de la Ribagorça aragonesa, proper a Graus.

L'etimologia d'aquest nom ve relacionada amb la llegenda de que es guardava una capa a l'església de Sant Martí de Tours. Del diminutiu llatí CAPELLA 'capa petita' va passar a significar 'església de reduïdes dimensions'.²⁶

Castanesa
(p. 138, 151)

Població que es troba als caps de la vall homònima. Documentat ja des del 1024 al *Cartoral d'Alaó* (COR, doc. 235, 236, 245, 295, 304, 316, 325).

Seguint Coromines,²⁷ que anota un bon grapat de noms amb el sufix *-esa* —*Albesa, Artesa, Manresa, Olesa...*— el considera de origen pre-romà, mentre que per al lexema caldria pensar en l'origen greco-llatí (CASTANUS 'castanyer'). Malgrat no sigui un lloc on per la seva alçada hi trobem castanyers, sí que hi trobem roures, i el mateix estudiós proposa el terme *CASSANUS, que representa l'evolució gàl·lica normal del grup *-st-*, que és el mateix resultat d'aquest manlleu en cèltic, on el terme designava 'roure', qüestió que resoldria l'origen del mot, donat que abunden moltíssim a Castanesa.

Castarner de les Olles
(p. 92)

Topònim d'un poblet deshabitat proper al pantà d'Escales i d'Aulet, on només s'hi pot accedir amb barca o a peu per un camí estret i gairebé de cabres. Dins de la Ribagorça hi trobem dos Casterners: el de Noals, proper a la vall de Noals-Castanesa i segons el *Cartoral d'Alaó* datat ja l'any 979, inclòs a la vall de Senyiu, pobles tots ells propers; el segon és el que ens interessa ara, *Castarner de les Olles* —en l'etimologia popular no he pogut esbrinar el significat d'aquest complement del nom.

És ben clar l'origen llatí del topònim: CASTELLUM NIGRUM 'castell negre'. El canvi de la *-ll-* en *-r-* és conegut en la toponímia ribagorçana i gascona, segons Coromines.²⁸ El significat té a veure amb la situació d'aquests pobles, sobre d'una muntanya negra, i per suposat Abadal i Vinyals²⁹ ens recorda que a tots aquests po-

²⁶ DCVB, vol. II, p. 964-968.

²⁷ ETC, vol. II, p. 78-79. *Onomasticon Cataloniae*, vol. III, p. 304.

²⁸ ETC, vol. I, p. 132; vol. II, p. 66. *Onomasticon Cataloniae*, vol. III, p. 327-328.

²⁹ R. ABADAL I VINYALS, *Catalunya carolíngia. Els comtats de Pallars i Ribagorça*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1955, vol. III.

bles ribagorçans hi havia castells, antigament, encara que en la actualitat se'n hagi perdut el rastre.

Cervi, pic de
(p. 138)

Pic de les contrades muntanyoses proper a Erta i Sas, entre el terme de Durro i Malpàs. Es troba documentat al *Cartoral de Lavaix* com a *Cervi* l'any 1024 i també és recollit per altres estudiosos (Serrano i Sanz, Abadal).³⁰

La procedència etimològica és del llatí MONS CERVINUS 'puig dels cérvols o isards'. Realment n'hi devia d'haver uns quants abans, donades les proporcions del pic.

Cornasses, les
(p. 137, 239)

Situades al terme d'Aulet i properes a Sopeira.

Aquest topònim també es troba al Pallars Sobirà, concretament al terme de Llesú. *Cornàs* 'espècie de balma, generalment petita'.³¹

Corronco de Durro
(p. 138)

Es un cim de Durro, pertanyent a la vall de Boí.

Sembla tenir un origen basc: *kunkurru > *kurrunku* > *kunkur* 'gep'. El sentit és molt adient a aquest massís que s'aixeca a Durro. També trobem d'altres topònims amb aquesta arrel a la Ribagorça: *Corroncui, el mas de Concurrell*...³²

Escalaes, pas d'
(p. 92, 139)

Nom referit al congost d'Escalaes, on avui hi ha situat l'embassament homònim. També ací es trobava la font d'Escalaes, desapareguda degut a les obres de la presa; més avall del poble de Sopeira, abans d'arribar al Contraembassament actual,

³⁰ *Onomasticon Cataloniae*, vol. III, p. 365.

³¹ *Ibidem*, p. 435.

³² *Ibidem*, p. 441-442.

existia una palanca que portava a la font d'Escalet. No cal pensar en les escales fetes a la roca de Sant Cugat durant els anys 40 mentre feien la central, per tal de facilitar el camí entre el desnivell orogràfic; s'ha d'anar a buscar una etimologia relacionada amb paratges acongostats i de difícil accés —així ho tenim entès en el cas del pas d'Escales, tenia fama de ser molt estret i impressionant.³³

Esplugafreda
(p. 69)

Nom d'un poblet deshabitat, pertanyent a la Baixa Ribagorça, entre Areny i Tremp. Té un homònim molt proper, *Espluga de Serra*. Aquest topònim el trobem enregistrat ja al 917 a l'antic *Cartoral d'Alaó* (COR, doc. 189, 300).

El seu origen procedeix del llatí vulgar *SPELUCA < SPELUNGA 'cova'. L'adjectiu també té origen llatí, FRIGIDA, encara que també es podria relacionar amb noms germànics. El sentit de 'cova freda' és adequat per a aquest indret.³⁴

Ferrerries, Les
(p. 151)

Lloc de la vall de l'Isàvena, proper a Calbera.

Naturalment es tracta d'un derivat de *ferro*, del llatí FERRARIA 'mina de ferro'. És un topònim molt estès per la zona de parla catalana.³⁵

Freixanet
(p. 149)

Topònim que anomena unes finques planes al costat del riu Noguera Ribagorçana i de la N-230, pertanyents a Sopeira i Areny. Podríem dir que és un dels noms de toponímia menor més antics que trobem documentats al *Cartoral d'Alaó*: així ja hi consta l'any 867 (COR, doc. 42, 60, 100, 113, 160, 224).

Es tracta d'un fitonímic procedent del llatí FRAXINETUM 'freixeda o lloc de freixos'. El sufix *-et* és corrent en els noms col·lectius; per tant, considerem que en aquestes terres fèrtils i al costat de l'aigua hi havia antigament freixos i d'altres arbres —això ens consta, fruiters com cerveres i nogueres en l'actualitat han desaparegut.

³³ *Onomasticon Cataloniae*, vol. IV, p. 91.

³⁴ Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana [DECat]*, Barcelona, Curial, 1980-1981, vol. III, p. 68-71). *Onomasticon Cataloniae*, vol. IV, p. 132-134.

³⁵ *Onomasticon Cataloniae*, vol. IV, p. 210-211.

Güel

(p. 151)

Es tracta d'una petita població de la vall de l'Isàvena, propera a Roda.

Sembla ser que procedeix d'un derivat de nom de persona, del gòtic GUDHILD 'Godildis'.³⁶

Isclès

(p. 158)

Poblet deshabitat al costat de Soperuny i Cornudella de Valiera a l'Alta Ribagorça. Documentat al *Cartoral d'Alaó* (COR, doc. 136, 147, 171, 181, 237, 285, 296, 309, 326, 328).

Coromines creia que a partir del llatí *INSULA* 'illa' es passaria a *ISCLA, opinió rectificada en el *Onomasticon*.³⁷ Una altra possibilitat que creiem més convincent és la del nom de persona *ACISCULUS*, nom d'un sant del segle IV.

Llastarri

(p. 100, 137, 154, 162, 163)

Poblet deshabitat que és sobre de la muntanyeta del mateix nom, visible des de Sopeira. Apareix ja documentat l'any 851 al *Cartoral d'Alaó* (COR, doc. 30, 83, 115, 121, 122, 128, 158, 191, 192, 197, 210, 305).

El nom sembla derivar del basc *lasto* 'llastó', al que si afegeix el sufix, també basc, *-arri* i voldria dir 'lloc de llastó', que és una herba bona per al bestiar; o potser un derivat de (*b*)*arri* 'roc, pedra', llavors podria dir 'pedregar o roquissar de llastonar'.³⁸ En tot cas, queda clar el seu origen basc i relacionat amb el món de la natura.

Montiberri

(p. 138)

Població de l'Alta Ribagorça, propera al Pont de Suert.

El nom està compostat per la base llatina *MONTEM* i la base basca *berri*, és a dir, 'lloc sota de la muntanya', nom totalment realista perquè es troba sota la serra anomenada Faiada.³⁹

³⁶ ETC, vol. II, p. 96-97. *Onomasticon Cataloniae*, vol. IV, p. 394.

³⁷ Joan COROMINES; J. A. PASCUAL, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico* [DCECH], Madrid, Gredos, 1980-1983, vol. III, p. 465-466. *Onomasticon Cataloniae*, vol. IV, p. 448. J. M. ALBAIGÉS OLIVART, *Diccionari de noms de persones*, Barcelona, EU Publicacions i Ed. de la Universitat de Barcelona, 1984, p. 23.

³⁸ ETC, vol. I, p. 139; vol. II, p. 31. *Onomasticon Cataloniae*, vol. V, p. 43, 44.

³⁹ *Onomasticon Cataloniae*, vol. V, p. 357.

Montsec
(p. 64, 138)

Serralada escarpada que va des de la Baixa Ribagorça, *Montsec de l'Estall*, fins a Terradets, *Montsec de Rúbies*, i Àger, *Montsec d'Ares*. Popularment i vista des de la zona que estudiem el Montsec té un perfil ben peculiar, sembla efectivament una dona adormida amb una llarga cabellera.

És evident el seu nom, donat que l'orografia ací és totalment seca i àrida. Recordem que en la zona a Tolba hi baixa el riu Sec —no massa lluny d'una part del Montsec.

Mulla Terrera / Mulla roja
(p. 149 / p. 200)

Aquesta mulla avui desapareguda era molt anomenada entre els habitants de Sopeira, que coneixien bé el riu brau i els llocs on podien banayar-se o era perillós fer-ho. Una mulla per a nosaltres és una bassa d'aigua dins del propi riu.

Noals
(p. 151)

Poblet de l'Alta Ribagorça, situat al començament de la vall de Castanesa. L'enregistrem ja al *Cartoral d'Alaó*, l'any 1024 (COR, doc. 235, 236).

Creiem que ve de l'arrel llatina *ANNUALIS*, segons està transcrit aquest nom en els documents antics. El significat podria estar relacionat, com afirma Coromines, amb «les terres cedides al parcer durant un any».⁴⁰ Quant a la pèrdua de la palatalització de la -NN- llatina, no és estranya a la comarca, ja que en aquests indrets es diu *an*, *cana*, *cabana*, en lloc del català normatiu, que diu *any*, *canya*, *cabanya*. La pèrdua de la inicial A- vindria donada per la confusió amb la inicial que alguns escripturats copistes utilitzaven per no haver de començar les paraules amb una consonant.

Ovís
(p. 149)

Població deshabitada de la vall de Betesa.

Terrado ha estudiat aquest topònim i li dona un origen basc, ja sigui per la terminació en *-ís*, ja sigui per la base basca *obi* 'conca, fossa' o bé *obe* 'lloc per

---

⁴⁰ *Ibidem*, p. 465.

tancar animals'; tractant-se d'una zona de pasturatges, podria ser aquest un bon significat per a aquest nom pre-romà.⁴¹

Pedra Negra d'Aulet
(p. 136)

Nom que fa referència a la roca d'aquest color,⁴² coneguda com Rocamora, igual que l'ermita homònima que hi ha al seu costat. Aquest topònim el trobem enregistrat al *Cartoral d'Alaó* l'any 987 (COR, doc. 185). Recordem també que proper al terme de Malpàs s'hi troba el poblet, deshabitat, de *Peranera*, igual que al Pallars trobem *Peramea*; així, doncs, es tracta d'un nom ben conegut a les comarques pirinenques.

Notem la procedència llatina i clara d'aquest topònim: *PETRA NIGRA* > *pedra negra*, molt adient a l'indret esmentat.

Pilarets de (vg. *Sants*)
(p. 151)

Aquest és un nom comú força estès per tot l'ambient rural. Avui en dia molts d'aquests pilarets aixecats en honor a algun sant han desaparegut, només resten en el record dels més grans. Sortosament tenim la toponímia i alguna runa que ens en donen fe de la seva existència en un altre temps.

Pont d'Abaix
(p. 70)

Aquest és el nom en què es coneix el primer pont que es troba pujant cap a Sopeira, des de Lleida. És proper al contraembassament i antigament era el camí de cabanera. És un pont d'una arcada, amparat a la roca mateixa, i el malentès progrés el va aplanar per passar-hi cotxes. S'anomena pont de Baix per distingir-lo del que hi ha més amunt de Sopeira, anant cap a la central.

L'arrel llatina torna a presentar-se en aquest cas: *PONTEM*.

Pont de Suert, el
(p. 138, 190, 168)

Nom de la capital de l'Alta Ribagorça. *Suert* era el nom d'un antic poble que ha donat nom a l'actual. La gent del país diu *El Pont* en lloc del nom complet. Documentat al *Cartoral de Lavaix* els anys 1013-1015, com *Sovertense, Suverte*.

⁴¹ Xavier TERRADO, *op. cit.*, p. 104, 105. *Onomasticon Cataloniae*, vol. VI, p. 106.

⁴² Com a anècdota podem dir que, quan als anys 1940 van fer les obres d'Escales i la carretera, deien que la duresa d'aquesta pedra els feia malbé els diamants per tallar-la.

Aquest topònim ve del nom llatí PONTEM 'pont' i del basc *zubi + iri* 'pont de la ciutat' i significa 'pont del pont'.⁴³

Pont Vell (pont de Dalt)
(p. 149, 153)

Aquest pont és el Vell, el de Pedra, el de Dalt. És un pont romànic de tres ulls, que, proeses de l'explotació hidroelèctrica, té la subestació al costat i el Pont Negre o asfaltat una mica més amunt. Aquest pont era el que s'utilitzava per passar a Vi-nyer i anar cap a Llastarri i cap al congost d'Escales.

Ribagorçana, Noguera
(p. 110, 137, 146, 162, 168, 169, 218)

El nom del riu, que entre les gents de la comarca només és el riu, és un dels més aprofitats per a la indústria hidroelèctrica per part de l'ENHER, que a hores d'ara és qui millor sap del curs d'aquesta aigua tan explotada.

Aquest nom, que serveix de base per a la comarca, és un compost de l'arrel llatina RIPA 'vorera, marge d'un riu' i la segona part sembla que ve de CURTA 'tallada', rebutjada actualment l'opinió de Rohlf, que deia que era d'origen pre-romà. Realment i donada l'orografia que acompanya a aquestes valls, val a dir, com diu Coromines, que és un lloc de grans ribes tallades.⁴⁴ Pel que fa a Noguera, segons aquest mateix autor ve del llatí, AMNIS NAUICARIA, referint-se a riu navegable,⁴⁵ pensem que antigament la fusta era tralladada en aquests rius pirinencs, mitjantçant els raïns.

Sant Cugat, roca de
(p. 139, 239)

Nom de la roca que fa de muralla natural davant del poble de Sopeira, on els escaladors hi practiquen sovint el seu esport. A la novel·la apareix a la p. 139 com «la gran roca de cara a Sopeira» i a la p. 239, on diu «des de la penya de Sant Bernat fins a les Cornasses». Creiem que l'autor també es vol referir a Sant Cugat, tant per la situació geogràfica com pel nom. Constatem alguns canvis d'aquests tipus al llarg del text: pel exemple, «hostal de l'Escané», quan a Areny hi és *casa de l'Esquerré*, que feia d'hostal; «Maranuy de Sopeira», per *Barrull*, on també feien de fonda i hostal

⁴³ ETC, vol. II, p. 202-207.

⁴⁴ ETC, vol. II, p. 137-139. *Onomasticon Cataloniae*, vol. VI, p. 385-386.

⁴⁵ *Onomasticon Cataloniae*, vol. V, p. 468-470.

—fins i tot alguns trets d'aquests personatges, m'atreuria a dir, fan referència directa a aquesta família.

Segons el propi Coromines no s'ha trobat una etimologia satisfactòria per a aquest hagiotopònim. Se sap que va existir un sant Cucufatus, africà que va morir màrtir a Barcelona. Es creu que aquest nom podria derivar del llatí CUCUFA 'espècie de cogulla o caputxa', que hauria sofert una evolució fonètica fins a donar *Cugat*.⁴⁶

Sant Gervàs, serra de
(p. 138)

Gran serralada pre-pirinenca, que arriba fins els 1.880 m d'altitud; retallada i esquerra, dona fesomia als pobles d'aquesta zona de la Ribagorça.

Aquesta serra ve d'un nom de persona, del germànic *Girbal*, i aquest del nom *Gairebald* 'audaç amb la llança'.⁴⁷

Sant Ginés (Sanchinés)
(p. 170, 238)

Nom de terres, horts i del barranc homònim de Sopeira, que desemboca al Ribagorçana i travessa la N-230. Diuen que abans ací hi havia una església. Documentat des de molt antic, 845, al *Cartoral d'Alaó* (COR, doc. 18, 19, 78). Aquest autor, Víctor Oliva, recull el nom aglutinat com *Sanchinés*, tal i com es pronuncia a Sopeira. Recordem que és un nom habitual; així, el trobem com nom de casa a Noals.

És clar que ve del nom llatí GENESIUS 'Genís'. Notem el canvi vocàlic que hi ha en ribagorçà, a més a més de l'apitxament de la inicial G-, que es pronuncia com la *ch* del castellà.

Sant Joan, pilaret de
(p. 137)

Nom del pilaret, les restes del qual encara es conserven a la roca que s'anomena igual, *Sant Joan*, situada a la part alta del poble, per damunt de la carretera i on hi és instal·lada l'antena de les cadenes televisives.

Del nom de persona *Joan*, derivat de l'hebreu *Jo-hanan* o *-hannes* 'Déu és propici' o de *Yohanan* 'Déu s'ha compadit'.⁴⁸

⁴⁶ *Onomasticon Cataloniae*, vol. III, p. 478.

⁴⁷ J. M. ALBAIGÉS OLIVART, *op. cit.*, p. 171-173.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 202.

Sant Martí de Sas
(p. 149)

Nom de l'església romànica situada al terme de Cornudella de Valira. Hagiopònim molt conegut per tot arreu; ja el trobem documentat l'any 909, a part els d'Areny, Senyiu, Montanyana (COR, doc. 85, 138).

Aquest topònim procedeix del nom de persona llatí MARTINUS 'Martí'. Sembla que és un sant de procedència francesa, com també ho són sant Ginés i sant Saturní.

Sant Orenç (Santorens)
(p. 98)

Nom d'un petit poblet, agregat al municipi de Sopeira. Al *Cartoral d'Alaó* apareix documentat a últims del segle XI i començaments del XII (COR, doc. 302, 278, 290).

Segons Coromines procedeix del nom de persona AURENTIUS 'Orenç' i fa referència als noms del diccionari gascó de Palay *Auréns*, *Ouréns*. López Santos parla de la forma ORENTIUS.⁴⁹ Sembla claríssim aquest origen, encara que avui la grafia aglutinada del nom sigui *Santorens*.

Sant Roc, lo coll de
(p. 138)

Topònim recollit a Adons, proper a Viu de Llevata. Abans hi havia una ermita. A Adons em parlen de la *collada de Sant Roc*.

La primera part d'aquest nom ve del llatí COLLIS 'turó' i la segona, segons Coromines, del topònim cèltic *Roc*, en els Pirineus i les muntanyes al nord del Montseny; té caràcter augmentatiu.⁵⁰

Santa Bàrbara, pilaret de
(p. 238)

Nom d'un pilaret avui desaparegut, al terme de Ginester de Sopeira.

Com és de suposar, es tracta d'un altre hagiopònim romà, BARBARA. Recordem que era una santa a la qual s'invocava en cas de tronades i pedregades; és co-

⁴⁹ ETC, vol. II, p. 125. L. LÓPEZ SANTOS, «Hagiotoponímia», *ELH* [Madrid], 1 (1959), p. 613.

⁵⁰ *Onomasticon Cataloniae*, vol. VI, p. 410.

neguda la jaculatòria «Santa Bàrbara bendita, guardau-mos de raïos i centelles i de la mort repentina».

Santa Engròssia, ermita de
(p. 154)

Topònim desaparegut sota les aigües del riu i que ja poca gent recorden; ningú recorda l'ermita però sí el nom de la font de Santa Engròssia, segurament un canvi de *Sengràcia*, del llatí *IN GRATIA* 'en estat de gràcia', on diu que a l'hivern eixia l'aigua calenta —hom també ha sentit dir que els frares d'Alaó hi anaven a buscar l'aigua per un túnel que comunicava amb el convent.

Santolària (Santa Eulàlia)
(p. 149)

Nom d'un poblet deshabitat i de l'ermita romànica del mateix nom, restaurada fa pocs anys. Es troba situada més amunt de Betesa. I ja apareix documentada al *Cartoral d'Alaó* (COR, doc. 185) i també al segle XVII, quan era abat Benet Latras.

Evidentment aquest topònim procedeix del nom de persona *Eulàlia*.⁵¹ El canvi fonètic d'una líquida lateral per una vibrant és freqüent en d'altres casos i la mofoftongació de les vocals és corrent en l'oralitat. A la comarca es pronuncia com un sol nom, *Santolària*.

Serra de la Conca
(p. 68, 69, 138)

Coneguda també com La Serra de Tremp, carretera que comunica la Ribagorça, pel Pont de Montanyana fins a Tremp. Es una serra tortuosa, ferèstega i des d'on es poden contemplar els Pirineus i la Conca de Tremp.

Del llatí *SERRA* 'serra', fent referència a l'orografia del paisatge.

Serradui
(p. 151)

Poble de la vall de l'Isàvena.

És un dels topònims pirinencs més estudiats quant al sufix, donat que abunden en aquestes contrades: *Ardanui*, *Montanui*, *Berganui*... Segons Menéndez Pidal

⁵¹ Xavier TERRADO, *op. cit.*, p. 124-125.

aquest nom vindria del compost basc *sarra-toi*, col·lectiu de 'escòria, grava', donat que el terreny és pedregós. Rohlf s'prefereix el cognom aquità *Siradus*, etimologia impossible donat que el català perd la *-d-* intervocàlica, i Coromines parla d'una base *Seterrae*, que apareix en els itineraris romans, similar a *Sadarrui*, d'origen ibero-basc, així com el sufix *-oi* > *-ui*, molt habitual en aquestes contrades, és d'origen basc.⁵²

Solana de Llastarri
(p. 137)

Part de Llastarri, poble deshabitat i visible des de Sopeira.

L'origen del topònim és prou clar: un derivat del llatí SOLEM 'sol' al que s'hi afegeix el sufix *-ana*. És molt habitual en qualsevol dels nostres pobles, en oposició a l'obac o zona ombrívola. Del segle XVII, recollim dos d'aquests topònims: la Solana d'Anton i la Solana de Monge a Sopeira.

Soler
(p. 151)

Nucli petit, actualment pertanyent al municipi de Graus, situat a la vall de l'Isàvena.

Es tracta d'un topònim similar a l'anterior, però amb un sufix col·lectiu en *-er* del llatí *-ARIUS*.

Sopeira
(p. 69, 77, 122, 123, 125, 147, 149, 198, 210, 226, 231, 238, 240, 250)

Nom del poble que ens serveix de centre per al treball, on es troba el monestir d'Alaó, situat al marge dret de la Noguera Ribagorçana i al costat de la N-230. Documentat al *Cartoral d'Alaó* des del 852 fins el segle XII (COR, doc. 31, 48, 50, 54, 58, 70, 143, 145, 167, 239, 272, 278, 284, 291, 311, 314, 315).

Un topònim molt adient a la situació orogràfica que l'envolta. Ve del llatí SUB + PETRAM 'sota la pedra'. No cal confondre amb la paraula gallega *sopeira*, amb la qual alguns creuen trobar l'origen del poble. El mateix autor de la novel·la *Viaje al Pirineo de Lérida*, C. J. Cela, no ho cal dir, Coromines i d'altres, constaten el seu origen llatí.⁵³

⁵² ETC, vol. II, p. 126-127 i 61-63.

⁵³ *Ibidem*, p. 127.

Soperuny

(p. 96, 149)

Nom d'un poble deshabitat proper a Cornudella. Molt documentat al *Cartorral d'Alaó* des del 964 fins el segle XII (COR, doc. 130, 159, 165, 185, 190, 194, 216, 219, 225, 228, 234, 251, 252, 270, 274, 284, 286, 295).

Es tracta d'un altre derivat llatí de pedra, *SUBPETRUNIUM* 'posat sota la pedra', i, donada la seva situació geogràfica amb la serra del Cis, no hi ha cap dubte del seu significat.⁵⁴

Vilaller

(p. 158)

Poble de l'Alta Ribagorça on hi havia molta vida comercial antigament. Sobretot era coneguda arreu la fira de bestiar de Vilaller.

Probablement procedeix de *VILLA ALIHARI*, documentat en el segle IX, compost de *VILLA* i *ALJA* + *HARI*.⁵⁵

---

⁵⁴ *Ibidem*, p. 181.

⁵⁵ *Onomasticon Cataloniae*, vol. VIII, p. 32.